

УДК 343.241.01(477-11):343.2(436)

Думич Христина Михайлівна,

аспірант кафедри історії держави, права та політико-правових учень
Львівського національного університету імені Івана Франка

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ І ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ КОДИФІКАЦІЇ АВСТРІЙСЬКОГО ЦИВІЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У ХІХ СТ.

Постановка проблеми. Соціально-політичні зміни, що мають місце на сучасному етапі в Україні, обумовлюють необхідність у докорінному реформуванні законодавства нашої держави. У першу чергу це стосується цивільно-процесуального законодавства, яке регулює правові відносини, що виникають між учасниками цивільного процесу і судом при здійсненні правосуддя у цивільних справах. На сьогодні необхідність дослідження історії становлення та розвитку цивільно-процесуального права в Україні посилюється з огляду на прийняття у 2004 році нового Цивільно-процесуального кодексу України, який заклав якісно нові концептуальні підходи у регулюванні цивільних процесуальних відносин.

Стан дослідження теми. Питання соціально-політичних і правових передумов кодифікації австрійського цивільно-процесуального законодавства у ХІХ ст. фрагментарно висвітлювали українські вчені І. Бойко, І. Гловацький, О. Кондратюк, В. Кульчицький, М. Никифорак, Б. Тищик, В. Вергановський, В. Годлевський, А. Дольницький, К. Левицький та ін. проте найважливіші аспекти його питання залишаються малодослідженими.

Мета дослідження – з'ясувати соціально-політичні і правові передумови кодифікації австрійського цивільно-процесуального законодавства у ХІХ ст.

Виклад основного матеріалу. Закономірно, що цивільне процесуальне право генетично і функціонально пов'язане з іншими галузями права, зокрема, цивільним, сімейним, земельним, адміністративним, фінансовим тощо [1, с. 7]. Предметом цивільного процесуального права виступають відносини, які виникають при здійсненні правосуддя у цивільних справах [2, с. 6-7].

Як відомо, після приєднання Галичини до складу Австрійської імперії відбувалося поступо-

ве поширення австрійського права на галицькі землі. Разом з тим, в Австрійській імперії здійснювалися кодифікаційні роботи в усіх галузях права. Особливу увагу кодифікаторів привертало цивільно-процесуальне право.

Радник Крайового суду у Львові Олександр Менцинський наприкінці ХІХ ст. так тлумачив суть цивільного процесу: «Процес є боротьбою про право, в обороні котрого стоїть держава. Боротьбу ту ведуть сторони після певних приписів; та спільна акція сторін і судді в процесі знаходить свій остаточний вираз в вирозі» [3, с. 2-3].

Норми цивільної процедури мають допоміжний характер щодо норм матеріального цивільного права, становлять інструмент цього права у ситуаціях, коли добровільно не реалізуються його норми. Саме допоміжний характер процесуальних норм привів до відокремлення цивільної процедури від матеріального права, яке відбувалося у напрямку кристалізації способів визначення і розв'язання суперечок [4, с. 383]. Цивільне процесуальне право перетворилося в окрему галузь права лише у ХІХ ст. в умовах законодавчої кодифікації, безпосереднім свідченням чого стало видання цивільно-процесуальних кодексів у низці європейських країн (Нідерланди, Німеччина, Австро-Угорщина) [5, с. 153].

Кодифікація – це спосіб систематизації законодавства, який передбачає змістовне доопрацювання, усунення суперечностей, скасування застарілих норм й створення таким чином нового нормативного документа. За визначенням українського правника Євгена Погорелова, «кодифікаційна діяльність – це зумовлений потребами суспільного розвитку та системністю права, здійснюваний на основі певних принципів правотворчий процес по переробці змісту і форми групи чинних нормативно-правових приписів, їх узгодження та

об'єднання в єдиному кодифікованому акті з метою удосконалення законодавства» [6, с. 142].

Перші кодифікації у такому розумінні слова були започатковані у XVIII ст. на німецьких землях (Баварія, Саксонія, Австрія). Передумови цього процесу закладалися, з одного боку, популяризацією ідей школи природного права (Густав Гуго, Карл фон Савіні), а, з другого боку, реалізацією ідей освіченого абсолютизму, покликаних сформуванню новий правопорядок [7, с. 4]. Епоха освіченого абсолютизму у площині юриспруденції передбачала творення цілком нової правової концепції, згідно з якою закон мав стояти на службі загального добробуту, а справедливість, свобода і рівність визнавалися непорушними категоріями. Водночас правова концепція освіченого абсолютизму включала необхідність уніфікації законодавчої бази, стислість і точність законів, відсутність казуїстики, розмежування публічного і приватного права.

У XVIII ст. імперія Габсбургів залишалася достатньо розрізненим державно-правовим організмом, як в господарчій, так і в політико-адміністративній площині. Процес політичної централізації, котрий активізувався за правління імператриці Марії Терезії (1740 – 1780 рр.), неодмінно вимагав уніфікації в усіх сферах функціонування держави. Коли Марія Терезія успадкувала трон «провінції були «всім», а центр – нічим, «імперія» обмежувалася двором і військом» [8, с. 17]. Як відзначала дослідниця австрійської історії Єва Прістер, «державна повинна була звільнитися від усіх пережитків минулого, всіх станових і дворянських привілеїв, стати легко керованою і злагоджено працюючою машиною, побудованою з врахуванням принципів доцільності. На думку реформаторів, традиції, привілеї, регіональні чи національні особливості мали опинитися в архіві» [9, с. 245].

До основних причин, що зумовили кодифікаційні роботи в монархії Габсбургів, варто віднести історико-політичні й соціально-економічні фактори, передусім еволюцію державного ладу, в результаті якої формувалася централізована держава. Позитивне середовище для становлення єдиної законодавчої бази з'явилося унаслідок поширення принципів Просвітництва, на основі яких постало нове філософське і правове мислення. Носіями нових ідей часто виступали юристи, які, як ніхто інший, бачили потребу удосконалення й пристосування законодавства до нових суспільних умов, модернізацію цивільного процесу. Авторитетний австрійський правник, процесуаліст Франц Кляйн (1854-1926 рр.) відзначав, що «стан цивільного процесу тісно пов'язаний з інтелектуальною діяльністю народів» [10, с. 333].

Зазвичай ці інтелектуальні зміни пов'язують із діяльністю «чотирьох великих віденців», котрі справляли вплив на монархів і визначали політику імператорського двору XVIII ст.: професора природного і римського права, вихователя синів Марії Терезії Карла Антона Мартіні, декана теологічного факультету Віденського університету Сімона Штока, надвірного лікаря Габріеля ван Світена та придворного сповідника, священика Ігнатія Мюллера [11, с. 295]. Вони вважали добрим все те, що видавалося раціональним з точки зору освіченого абсолютизму, визначаючи таким чином сутність втілюваних реформ. У курс юридичних наук, починаючи з 1753 р. було включено природне право (*Vernunft-Naturrecht*) – теорію права, в якій уперше йшлося про права людини взагалі й обов'язках суверена відносно народу. Природне право передбачало принципи непорушності приватної власності, дотримання умов, неодмінне відшкодування завданих збитків, покарання недозволених дій [9, с. 252].

Імператриця Марія Терезія та її син Йосиф II поділяли погляди філософів-просвітників на владу, згідно з якими правитель керував не заради власного задоволення, а виконував зобов'язання перед державою [12, с. 197]. Відтак результатами реформ «освіченого абсолютизму» стали: ліквідація декотрих станових привілеїв, звільнення селян від особистої залежності, створення постійної армії, скасування внутрішніх митних кордонів і зборів, створення розгалуженого бюрократичного апарату, впорядкування системи обліку й контролю, зрівняння у правах усіх релігійних конфесій, відкриття широкої мережі світських шкіл за державний коштом [13, с. 30]. Усе судочинство було зосереджене в руках держави і державних судів, скасовано тортури, смертна кара могла застосовуватися лише зі згоди імператорського двору, чимало покарань були покликані не так «мстити і застрашувати», скільки «виправляти і виховувати» злочинців. Загалом, реформи Марії Терезії та Йосифа II у сфері юстиції справедливо вважаються одними з найбільш успішних в європейській історії [14, с. 166].

За умов докорінної перебудови Австрії згідно принципів «освіченого абсолютизму», кодифікація права виступала одним із нагальних завдань [15, с. 366]. Спроби систематизувати розрізнене законодавство в монархії Габсбургів спостерігалися і раніше, однак, на нашу думку, вони нагадували радше механічну компіляцію, а не кодифікацію у сучасному розумінні того слова. Зокрема, систематизація правових норм в окремі збірники розпочалася ще у середині XVI ст. Спершу у 1550 р. в Нижній Австрії було впроваджено т. зв. «*Motivenbuch*» – кодекс місцевого права, а

1554 р. – «*Consuetudinaria*» – зібрання звичаєвого права. Загалом, протягом XVI – XVII ст. майже у всіх австрійських провінціях опубліковано збірники автентичного крайового права – «*Landtafeln*» (наприклад, 1573 р. для Тіролю, 1574 р. – Штирії, 1629 р. – Верхньої Австрії та ін.). Утім, урядові збірники крайового законодавства залишалися малодоступними, а приватні видання подібного типу не користувалися довірою. Зважаючи на це, існувала потреба єдиного, уніфікованого і санкціонованого владою видання законів. Проте основи модерної системи права Австрії були закладені лише у XVIII ст., коли замість партикулярного права окремих регіонів імперії почало формуватися єдине законодавство і централізована система судів.

Першим, хто систематизував австрійське право і видав 1704 р. у Відні загальноавстрійський збірник законів – «*Codex austriacus Leopoldinus*» був Франц Антон Гварієнт (*Guarient*). Кодекс складався з двох томів і містив усі нормативні акти цивільного і кримінального характеру – імператорські патенти, декрети та резолюції в алфавітному порядку – том I (A – L) і том II (L-Z), починаючи з правління Фердинанда I [16, с. 18]. Пізніше, як додатки до вищезазначеного кодексу, публікувалися «*Supplementa Codicis*», котрі містили закони і розпорядження, видані після 1704 р. Зокрема, 1748 р. видано перший додаток «*Supplementum codicis austriaci*» (норми 1704-1720 рр.) за редакцією Себастьяна Герренлебена; 1752 р. – другий додаток (1721-1740 рр.); 1777 р. – третій додаток (1740-1758 рр.) за редакцією барона Пьока (*Pöck*); і, нарешті, – четвертий додаток (1758-1770 рр.) [17, с. 3]. Проте вже з часом виявилася їхня невідповідність інтересам розвитку держави в дусі «освіченого абсолютизму» [18, с. 117]. Зауважимо, що після 1771 р. видання додатків до кодексу на державному рівні припинилося і пізніші закони містяться у приватних колекціях, зокрема у 9-томному збірнику Кропачека (1740-1780 рр.). Утім, через суперечності між окремими з них, виникла потреба їхнього узгодження, що власне й стало однією з причин кодифікації цивільного і кримінального права [19, с. 349].

Протягом 1753-1797 рр. розробкою проекту нового австрійського цивільного кодексу займалися три комісії: 1) Компіляційна; 2) Ревізійна; 3) Законотворча (утворена після ліквідації Компіляційної комісії) [20, с. 345]. Компіляційна комісія складалася із представників чотирьох частин монархії – Чехії, Моравії, Австрії і Штирії. Завданням комісії, очоленої професором Йозефом фон Аццоні (1712-1760 рр.), стала уніфікація цивільно-процесуального права і судоустрою при одночасному збереженні звича-

євого права (*Gewohnheitsrecht*) й використання досвіду інших країн. У підсумку було опрацьовано т.зв. «Терезіанський кодекс» (*Codex Theresianus*, 1766 р.), що складався аж з восьми томів, які містили 8358 параграфів, положення яких були поєднанням римського і природного права. На переконання польського дослідника історії держави і права Станіслава Плази, «Терезіанський кодекс» став «безладною громіздкою компіляцією з архаїзмами, написаною складною бюрократичною мовою» [21, с. 22].

Беручи до уваги недоліки терезіанського кодексу, канцлер Венцель Антон Кауніц (на посаді протягом 1753-1792 рр.) визнав, що такий кодекс не надається до вжитку, зокрема і через не належним чином прописані юридичні процедури. Канцлер пропонував вилучити норми, які не мали прямої дії, стосувалися визначень понять і класифікацій. Уніфікувати цивільне право різних регіонів монархії було доручено юристові з Нижньої Австрії Йозефу Фердинанду Гольгеру. Однак і цей проект був підданий критиці через «багатослівність і внутрішній хаос». Тож, А. В. Кауніц доручив Йоганну Бернгарду Гортену (1735-1786 рр.) укласти скорочений витяг кодексу [22, р. 182].

Кодифікаційні роботи в імперії Габсбургів співпали у часі з інкорпорацією у 1772 р. до складу держави Галичини, що стало наслідком першого поділу Речі Посполитої. Першочергове завдання австрійського уряду полягало у тому, щоб організувати управління приєднаними територіями на зразок коронних земель монархії Габсбургів. Зокрема, було утворено нову адміністративну одиницю – Королівство Галичини і Володимерії, яке включало етнічні українські (Східна Галичина) і польські (Західна Галичина) землі. На приєднаних землях Відень розпочав організовувати органи державної влади, крайового самоврядування та судочинства за зразком австрійської системи управління. У травні 1773 р. у Галичині було створено центральний орган управління – Крайове губернаторство (*Landesgubernium*) на чолі з губернатором [23, арк. 68]. До компетенції губернаторства належало широке коло питань, про що свідчать назви відділів (департаментів): I – організаційної роботи, прикордонних конфліктів, санітарного стану та податків; II – судових справ; III – господарської монополії і державних маєтків; IV – загальної і спеціальної крайової поліції; V – королівських державних маєтків (доміній), врегулювання панщинних повинностей; VI – дирекції бухгалтерії, пошти та військової служби [24, арк. 9-10].

У 1774 р. була створена Галицька придворна канцелярія (*Galizische Hofkanzlej*), яка однак певний час не мала чітко визначених повноважень,

займаючись втіленням у життя австрійської загальнодержавної політики на приєднаних землях [25, арк. 3-5]. Уже 1776 р. Галицьку придворну канцелярію ліквідували, а відання справами Галичини перейшло до Об'єднаної придворної чесько-австрійської канцелярії. Окрема канцелярія для Королівства Галичини і Володимерії була відновлена 1797 р., проте за п'ять років галицькі справи знову увійшли до компетенції Об'єднаної придворної канцелярії, яка відала ними протягом півстоліття [26, с. 44-45].

Значну увагу австрійського двору було зосереджено також і на нормативно-правовому забезпеченню формуванню та діяльності органів виконавчої та судової влади. Це було зумовлено, насамперед, тим, що на території Галичини у другій половині XVIII ст. продовжували діяти норми польського права, які не відповідали тогочасним історичним та суспільним реаліям, містили значну кількість середньовічних пережитків і були дещо відмінними від джерел австрійського права [27, с. 24-25].

У судочинстві Галичини з невеликими змінами певний час продовжувало функціонувати польське право. Імператорський патент про перейняття влади у краї від 11 вересня 1772 р. проголошував, що старі суди й надалі функціонуватимуть, а судді після складання присяги новій австрійській владі, продовжуватимуть виконувати свої обов'язки [28, с. 5-6]. Відтак аж до 1783 рр. діяли старі польські суди: земські (розглядали цивільні справи), ґродські (кримінальні справи, підкоморські (земельні суперечки). Селяни судилися у домініальних судах, а для духовенства функціонували спеціальні єпископські суди у Львові, Перемишлі і Кракові [29, с. 6-7]. Для міщан існували магістратські суди у містах, які користувалися маґдебурзьким правом. Рада (*judicium consulare*) розглядала цивільні справи, війтівський суд-лава (*judicium advocatiale-scabinale*) займалася кримінальними справами, а також питаннями спадщини і земельних суперечок [30, с. 13-14]. Такий стан справ у містах Галичини існував до скасування австрійським урядом маґдебурзького права, зокрема у 1786 р. у Львові.

Згідно з розпорядженням першого генерал-губернатора Королівства Галичини і Володимерії Антона Перґена від 20 жовтня 1772 р. було визначено основні принципи судочинства. Зокрема, вироки могли оголошуватися тільки від імені імператора, кожному громадянину гарантувалося право звертатися з апеляцією до губернатора, заборонено звертатися до судів у справах поза їхньою компетенцією [30, с. 7-8]. Упродовж місяця галицькі судді зобов'язувалися описати зміст своїх посадових обов'язків, сферу юрисдикції та подати

пропозиції щодо покращення судової процедури. Окремою інструкцією суддям рекомендовано провадити процеси у кримінальних і цивільних справах згідно «колишнього звичаю і порядку» [31, с. 91].

На думку Освальда Бальцера, реформи й уніфікація у нижчому судочинстві Галичини були не настільки критично важливими, оскільки низова система польських і австрійських судів була досить подібною [15, с. 370]. Інакше було із судовою процедурою, але навіть за таких обставин тривалий час від інкорпорації Галичини до складу Австрії зберігалися польські правові норми [30, с. 7-8]. Закономірно, що це не задовольняло австрійську владу, що впливає із листування канцлера Антона Венцеля фон Кауніца з галицьким губернатором [32, арк. 2-3]. Наслідком цих заходів стало ухвалення 15 червня 1774 р. нового судового порядку імперії (*Gerichts-Ordnung*), який з-поміж іншого регламентував діяльність судів у Галичині [33, с. 86]. Цей судовий порядок включав питання прав і обов'язків сторін процесу; ведення процесу і внесення подань; слухання свідків; побічних суперечок; термінів судового розгляду; оплати процесу і виконання вироків; перегляду судових рішень й подання апеляцій. Зі старої процедури збереглися впроваджені ще у Середньовіччі засади писемності (у звичайному судочинстві), строгого формалізму і вільного подання доказів без суддівського пересвідчення. Також було збережено засади диспозиції і вільного заслуховування сторін, у які суддя практично не втручався, даючи сторонам повну свободу дій щодо предмету суперечки і самого перебігу процесу. Домінувала змагальна модель цивільного судочинства, що давала можливість сторонам процесу вільно розпоряджатися своїми матеріальними і процесуальними правами – надавати або не надавати той чи інший доказ у письмовій формі, заявляти або не заявляти клопотання і т.д. [33, с. 86-92].

В епіцентрі реформування опинилося вище судочинство. На початку 1773 р. у Львові був створений Вищий губернаторський суд на чолі з губернатором – апеляційна інстанція для усіх нижчих судів Галичини [34, с. 31-32]. Проте уже за рік замість нього створено Королівський трибунал (пізніше – Імператорсько-королівський трибунал), який займався цивільними і кримінальними справами шляхти, міщан і громад. Найвищою інстанцією судового нагляду з 1780 р. був Галицький сенат у складі Верховної судової палати у Відні. Одночасно зі створенням Королівського трибуналу у Галичині було створено Апеляційну раду. Вона у порядку першої інстанції розглядала справи осіб, котрі не належали до шляхетського стану, але обіймали державні посади [26, с. 74].

30 березня 1781 р. було видано універсал, згідно з яким жодна супліка до вищих цісарсько-королівських судів не могла бути подана без підпису відповідного представника Надвірної канцелярії [35, s. 15-16]. Менше ніж за рік, з метою уніфікації та дотримання юридичних приписів, було визначено форму суплік, які мали право подавати сторони цивільного процесу. В імператорському патенті відзначалося, що причиною його появи є факт «не належної уваги» і «недбалості» при підготовці судових суплік. Відтак, судам було рекомендовано не приймати звернень, складених з порушенням визначеної форми, або ж тих, які складені з видимим порушенням процедури (наприклад, подання супліки до вищої судової інстанції без розгляду справи у нижчій інстанції і т.п.) [36, s. 8].

У вищезазначеному імператорському патенті наводився приклад основних складових супліки. Отже, зверху (так би мовити, у шапці) потрібно було вказати адресата звернення: монарха, судову інстанцію, губернаторство і т.п. Під низом вказувалося ім'я прохача із зазначенням стану, посади чи професії. Далі вказувалася тема супліки – лаконічно, без дріб'язкових пояснень і зайвих деталей. Основна частина починалася звертанням (алокацією), у якій виражалася шановливе ставлення («Найясніший», «Найвищий», «Пресвітлий» – залежно від адресата). Сам прохач щодо себе повинен був вживати слова «Найпопослушніший», «Найнижчий» і т.п., після чого вказував власне прохання. Останнє потрібно було писати на правій частині аркуша без зайвих вступів, але із окресленням суті звернення (*Factum*). В окремому пункті вказувалися складова або декілька складових (прохань) справи, якщо тільки вони взаємодоповнювали і не суперечили одна одній. Кожна з них нумерувалася в окремому пункті арабськими цифрами (1, 2, 3 і т.д.). Якщо ж існували різні і не взаємодоповнюючі складові звернення, їх необхідно було подавати окремими супліками [36, s. 9].

10 серпня 1781 р. видано роз'яснення (*Supplement*), яке містило сім положень щодо процесуальних дій свідків. Зважаючи на письмову форму судочинства, свідки зобов'язувалися подавати свої покази у формі реплік, відповідним чином підписавши (обов'язково зазначалося ім'я і привід, що спонукав надати покази) [37, s. 38]. Цей припис поширювався на всіх громадян держави, зокрема і євреїв, незважаючи на особливості їхньої релігії (пункт 2). Судам рекомендовано вряховувати зацікавленість свідків (суб'єктивність), покази яких стосувалися інтересів громади, до якої вони належали. За бажане вважалося, щоби свідки були рівновіддаленими від сторін процесу. За таких обставин суд повинен був стежити аби свід-

ки не переслідували «жодного зиску, ані бажання шкоди» (пункт 4). За умови, коли котрийсь із покликаних свідків помер, перш ніж подав покази, суд володів правом визвати інших свідків, якщо такі були (пункт 5). Водночас жоден суддя не мав права ані зменшити, ані збільшити кількість свідків (пункт 6). Характерно, що кількість свідків з боку позивача і відповідача мала бути рівною (пункт 7) [37, s. 38-39].

У 1785 р. компіляційна комісія, очолювана Йоганном Гортеном (1735-1786), уклала першу частину Цивільного Кодексу (особове право), врахувавши попередні критичні зауваження імператора та канцлера. Власне, цю частину 1 листопада 1786 р. було проголошено імператорським патентом зобов'язуючим законом у Галичині, починаючи з 5 травня 1787 р. [38, с. 19-20]. Ця частина кодексу отримала назву Йосифінського кодексу законів або Йосифінської книги законів (*Josefinisches Gesetzbuch; Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch*) і діяла з 1 січня 1787 р. до 31 грудня 1811 р. [17, с. 4]. Кодекс складався з п'яти розділів: 1) про закони; 2) про права підданих; 3) про права подружжя; 4) про права батьків і дітей; 5) про права сиріт та інших осіб, не здатних управляти своїми справами. Інститут спадкування був врегульований окремим патентом [13, с. 57].

У 1790 р. імператор Леопольд II (1790-1792 рр.) створив нову кодифікаційну комісію для підготовки поправок до цивільного кодексу. Її очолював віденський професор Карл Антон фон Мартіні – прихильник школи природного права і раціоналізму. Попередні напрацювання цієї комісії були скеровані на розгляд спеціально створених крайових комісій та університетів (з Львівського університету для подання висновків був запрошений професор Б. Борзага) [39, с. 268]. Доопрацювання полягало у переробці положень про дію законів у часі, обов'язки суддів, права дітей тощо [20 с. 346]. Існує й інша версія пояснення причин доопрацювання – домінування положень римського, а не природного права, що не відповідає духові часу [40 с. 74]. Перша частина кодексу була підготовлена у 1794 р., а остаточний проект представлено через три роки. Майже відразу він набув чинності в окремих частинах території імперії, зокрема, з 13 лютого 1797 р. – у Західній Галичині (звідси часто вживана назва «Західногалицька книга законів» – *Westgalizische Gesetzbuch*), а за десять років – у Східній Галичині [17, с. 5].

Характерно, що крайові комісії, які пропонували зміни і доповнення, завершили свою роботу щойно у 1801 р. після чого Надвірна комісія взялася за ознайомлення з меморандумами і внесення правок. Зважаючи на хворобу К. Мартіні,

комісію очолив його учень Франц фон Ейлер (1751-1828 рр.), завдяки якому у кодекс були імплементовані кантіанські принципи свободи і рівності громадян [5, с. 166]. На нашу думку, саме з того часу можемо говорити про кінцевий етап усунення зі вжитку старопольського права у Галичині. Водночас помітними, навіть у доповненнях, залишалися елементи, а місцями й цілі конструкції римського права (індивідуалізм, охорона приватної власності і т.п.) [40, с. 72].

Як видається, поспішне впровадження Західногалицького кодексу без врахування думки крайових комісій зумовлювало у подальшому постійні зміни і доповнення. Зокрема, 28 жовтня 1800 р. було видано спеціальний декрет, що регулював судочинство щодо євреїв (*decretum aulicum in objecto exceptionum ex lege comnubiali judais comedandaram editum*) [41, арк. 1зв.-2]; 4 серпня 1801 р. видано інструкцію, що стосувалася порядку судочинства при розлученнях (*appellatorium communicat decretum aulicum ratione modi procedendi in causis nullitatis aut valoris matrimonii*) [41, арк. 1]. Позаяк «Західногалицька книга законів» не давала вичерпної відповіді на усі питання цивільного судочинства, комісія доопрацювала проект цивільного кодексу, у 1808 р. завершивши роботу. Після схвалення 6 липня 1810 р. Державною радою й імператором Францом I, новий цивільний кодекс було впроваджено в дію на основі цісарського патенту від 1 червня 1811 р. (впроваджений по всій Австрії з 1 січня 1812 р., за винятком Буковини і Тернопільського округу, де кодекс набув чинності з 1 лютого 1816 р.) [42, с. 258].

Після набуття чинності Загального цивільного уложення Австрійської імперії 1811 р. (*Allgemeins Burgerliches Gesetzbuch*; далі – Цивільний кодекс 1811 р.) чинне до того моменту загальне приватне право, зокрема різні провінційні статuti і звичаєве право, скасовувалися [43, с. 93]. Джерелами Австрійського цивільного кодексу 1811 р. стали пандектне право, тобто пристосоване до нових умов римське право, почасти наполеонівський цивільний кодекс 1804 р. (особисто Ф. фон Цейлер не вважав його положення зразковими), провінційне право (можемо, до прикладу, згадати «Статут

Малопольщі»), пруське цивільне уложення 1794 р. [44, с. 147]. Він складався з трьох частин, усього 1502 параграфів (статей). Вступ визначав сферу цивільного законодавства і загальні принципи його дії, зокрема окремі моменти судової процедури. Так, незнання законів не звільняло від відповідальності (*Ignorantia juris nocet*), а звичай міг застосовуватися тільки у випадку, коли це не суперечило законові. Судді зобов'язувалися судити, безпосередньо дотримуючись законодавства. Частина I «Про особисте право» (§ 15-284) – була присвячена питанням правоздатності особи та сімейному праву. Хочемо наголосити, що у кодексі було визнано повну цивільну правоздатність жінок, чого не знав Цивільний кодекс Наполеона. Частина II «Про особисті права стосовно речей» (§ 285-1341) – охоплювала норми речового, спадкового і зобов'язуючого права. Частина III «Про особливі визначення особистих і речових прав» (§ 1342-1502) – стосувалася спільних постанов, що відносилися до особових і речових прав [45]. Основними здобутками Цивільного кодексу 1811 р., на нашу думку, стало впровадження рівності усіх перед законом, незалежності права від релігії, поширення державної юрисдикції на сімейні справи, утвердження інституту публічних ґрунтових книг. Цивільний кодекс 1811 р. став головним і виключним джерелом приватного права в Австрії і Галичині зокрема.

Висновки. Отже, передумовами кодифікації цивільно-процесуального законодавства в монархії Габсбургів були: інтенсивний розвиток нових соціально-економічних і політичних відносин в другій половині XVIII – на початку XX ст., зміни у суспільно-економічному та політичному ладі Австрійської імперії зумовлювали необхідність внесення змін в систему норм чинного, у тому числі, цивільного і процесуального права; розбіжності у тогочасному цивільному та цивільному процесуальному законодавстві, що полягали у наявності в кожній коронній землі імперії свого цивільного та цивільного процесуального закону; удосконалення системи юридичної освіти; поширення просвітницьких ідей правової рівності, раціональності, природного права.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Siedlecki W. Zarys postępowania cywilnego / W. Siedlecki. – Warszawa : Państwowe wyd. naukowe, 1966. – 582 s.
2. Безлюдько І. Цивільне процесуальне право України : навч. посібник / І. Безлюдько, С. Бичкова, В. Бобрик та ін. ; за ред. С. Бичкової. – К. : Атіка, 2006. – 384 с.
3. Менцинський О. Про заочність в австрійському процесі цивільному / О. Менцинський // Часопись правнича. Розвідки правничі секції історично-філософичної Наукового товариства імені Шевченка. – Львів, 1898. – Рочник VIII. – С. 1–97.
4. Osowy P. Prawo cywilne procesowe a prawo materialne / P. Osowy // Czterdzieści lat Kodeksu Cywilnego: materiały z Ogólnopolskiego zjazdu cywilistów w Rzeszowie (8–10 października 2004 r.) / Pod red. M. Sawczuka. – Kraków : Wolters Kluwer Polska, 2006. – S. 383–390.

5. Леже Р. Великие правовые системы современности: сравнительно-правовой подход : пер. с фр. / Р. Леже. – М. : Волтерс Клувер, 2009. – 584 с.
6. Погорелов Є. Кодифікаційна діяльність в правовій системі України (загальнотеоретичний аспект): монографія / Є. Погорелов. – Х. : Ніка Нова, 2012. – 167 с.
7. Mertens V. Gesetzgebungskunst im Zeitalter der Kodifikationen. Theorie und Praxis der Gesetzgebungstechnik aus historisch-vergleichender Sicht / V. Mertens. – Tübingen : Mohr Siebeck, 2004. – 549 s.
8. Тейлор А. Дж. Габсбурзька монархія 1809-1918 : [пер. з англ.] / А. Джон Тейлор. – Львів : ВНТЛ–Класика, 2002. – 268 с.
9. Пристер Е. Краткая история Австрии : [сокр. пер. с нем.] / Е. Пристер. – М. : Изд-во иностранной литературы, 1952. – 510 с.
10. Бессо К. Культура и гражданский процесс / К. Бессо // Гражданский процесс в межкультурном диалоге: Евразийский контекст: Всемирная конференция Международной ассоциации процессуального права, 18-21 сентября 2012 г., Москва, Россия: Сборник докладов / под ред. Д.Я. Малешина. – М. : Статут, 2012. – С. 324-333.
11. Krętosz J. Geneza Józefińskiej polityki kościelnej cesarza Józefa II w monarchii habsburskiej (1780–1790) / J. Krętosz // *Śląskie studia historyczno-teologiczne*. – 2001. – № 34. – S. 292-303.
12. Воцелка К. История Австрии. Культура, общество, политика : [пер. с нем.] / К. Воцелка. – М. : Изд-во «Весь мир», 2007. – 512 с.
13. Тищик Б. Історія держави і права Австрії та Австро-Угорщини (X ст. –1918 р.) : навч. посіб. / Б. Тищик. – Львів : Юрид. ф-т Львів. нац. ун-ту імені Івана Франка, 2003. – 80 с.
14. Grodziski S. Porównawcza historia ustrojów państwowych / S. Grodziski. – Kraków : Universitas, 1998. – 364 s.
15. Balzer O. Historia ustroju Austrii w zarysie / O. Balzer. – Lwów : Nakładem K. S. Jakubowskiego, 1908. – 512 s.
16. Никифорак М. З історії кодифікації австрійського цивільного та цивільно-процесуального права / М. Никифорак // Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. праць. Серія : Правознавство. – 2002. – Вип. 81. – С.18-21.
17. Огоновський О. Система австрійського права приватного. Т. 1. Науки загальні і право речове / О. Огоновський. – Львів: З друкарні НТШ, 1897. – 337 с.
18. Петрів Р. Право Австрії та Східної Галичини (70-ті роки XVIII – 70-ті роки XIX ст.) / Р. Петрів // *Право України*. – 2000. – № 6. – С. 117–118.
19. Терлюк І. Історія держави і права України (Доновітній час): Навчальний посібник / І. Терлюк. – Київ: Атіка, 2006. – С. 349.
20. Тищик Б. Історія держави і права України: акад. курс : підручник / Б. Тищик, І. Бойко. – Київ : Ін Юре, 2015. – 808 с.
21. Płaza S. Historia prawa w Polsce. Zarys wykładu. Część II. Polska pod zaborami / S. Płaza. – Kraków : Wydawnictwo «Księgarnia Akademicka», 1993. – 208 s.
22. Szabo F. Kaunitz and Enlightened Absolutism 1753-1780 / F. Szabo. – Cambridge : Cambridge University Press, 1994. – 380 p.
23. Центральний державний архів України у м. Львові (далі – ЦДА України у м. Львові), ф. 146 (Галицьке намісництво), оп. 1, спр. 42 (Проект організаційного устрою і структури губернаторства та формуляри, 1773 р.), 105 арк.
24. ЦДА України у м. Львові, ф. 146, оп. 7, спр. 4795 (Матеріали про компетенцію окремих департаментів Галицького губернаторства і Намісництва, 1773 р.), арк. 9-10.
25. ЦДА України у м. Львові, ф. 146, оп. 7, спр. 2 (Матеріали про організацію і ведення діловодства в Крайовому губернаторстві і підвідомчих установах, 1791-1797 рр.), 169 арк.
26. Учреждения Западной Украины до воссоединения ее в едином Украинском Советском Социалистическом Государстве. Справочник. – Львов : Изд-во Львов. гос. ун-та, 1955. – 180 с.
27. Finkel L. Memoriał Antoniego Hr. Pergena, pierwszego gubernatora Galicyi o stanie kraju (z roku 1773) / Ludwik Finkel // *Kwartalnik historyczny*. – Lwów, 1900. – № 14. – S. 24-43.
28. Supprimuntur antique Officia, 16 octobris 1772 // *Continuatio edictorum, mandatorum et universalium Regnis Galiciae et Lodomeriae*. A die 11 Septembr. 1772 in itae possessionis promulgata. – Leopoli : Typis Viduae Josephae Piller, 1773. – S. 5-6.
29. Wawel-Louis J. Początkowie sądownictwo austriackie w Galicyi (1772–1784) / J. Wawel-Louis. – Lwów : Z drukarni Władysława Łozińskiego, 1897. – 416 s.
30. Judicium terrestribus et castrensibus in quodam tempore detrimat. Statuit ad quod castrum et iudicium unaquaeque, 1 decembris 1772 // *Continuatio edictorum et mandatorum universalium*. A die 11 Septembris Anno Domini 1772 in itae possessionis promulgata. – Leopoli : Typis Viduae Josephae Piller, 1773. – S. 7-14.
31. Instrukcja w sprawie przejścia władzy. Wyciąg z Instrukcji Nadwornej 1772 r. // *Galicya od pierwszego rozbioru do Wiosny Ludów. 1772–1848* / Oprac. M. Tyrowicz. – Kraków ; Wrocław : Wyd-wo Zakł. Ossolińskich, 1956. – S. 91.
32. ЦДА України у м. Львові, ф. 146, оп. 1, спр. 37 (Лист канцлеру Кауницю про впровадження у Галичині законодавства із судоустрою і судочинства), 19 арк.
33. Przepisuje porządek sądów tribunalskich, 15 junii 1774 // *Continuatio edictorum et mandatorum universalium*. A die 23 Mensis junii Anno 1773 in itae possessionis promulgata. – Leopoli : Typis Viduae Josephae Piller, 1774. – S. 86-92.
34. Statuitur supremum iudicium Gubernatoriale, 4 januii 1773 // *Continuatio edictorum et mandatorum universalium*. A die 11 Septembris Anno Domini 1772 in itae possessionis promulgata. – Leopoli : Typis Viduae Josephae Piller, 1773. – S. 31-32.
35. Uniwersał. Iż żadne Suppliky do Najwyższych Ces. Krol. Sądow bez podpisu Nadwornego Agentu podawane bydz nie powinni, 30 marca 1781 // *Continuatio edictorum, mandatorum et universalium Regnis Galiciae et Lodomeriae*. A die 1 januarii ad ultimam decembris anno 1781 emantorum. – Leopoli : Typis Viduae Josephae Piller, 1781. – S. 15-16.
36. Rozkaz względem układania Supplik, 2 stycznia 1782 // *Continuatio edictorum, mandatorum et universalium Regnis Galiciae et Lodomeriae*. A die 1 januarii ad ultimam decembris anno 1782 emantorum. – Leopoli : Typis Viduae Josephae Piller, 1782. – S. 8-15.
37. Supplement. Do Przepisu sądowego tu w Kraju dnia 15 Czerwca 1774 względem Swiadkow obwieszczonego, 10 sierpnia 1781 // *Continuatio edictorum, mandatorum et universalium Regnis Galiciae et Lodomeriae*. A die 1 januarii ad ultimam decembris anno 1781 emantorum. – Leopoli : Typis Viduae Josephae Piller, 1781. – S. 38-39.
38. Till E. Wykład nauk ogólnych prawa prywatnego austriackiego / E. Till. – Lwów : Nakładem Księgarni Seyfartha i Czajkowskiego, 1892. – 504 s.

39. Бойко І. Правове регулювання цивільних відносин в Україні (ІХ – ХХ ст.) : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів] / І. Бойко. – К. : Атіка, 2013. – 348 с.
40. Гужва А. Рецепція Римського права у Цивільному кодексі Східної Галичини 1797 р. / А. Гужва // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 5. – С. 72–75.
41. ЦДДА України у м. Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 643 (Інструкції про порядок судочинства при розгляді апеляцій, розлучень, видані Надвірною канцелярією, м. Відень, 1800–1811 рр.), 7 арк.
42. Історія держави і права України : підручник / за ред. А.С. Чайковського. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 512 с.
43. Бойко І. Правове регулювання цивільних відносин на українських землях у складі Австрії та Австро-Угорщини (1772–1918 рр.) / І. Бойко // Вісник Львівського національного університету. Серія юридична. – 2013. – Вип. 57. – 348 с.
44. Кульчицький В. С. Історія держави і права України / В.С. Кульчицький, М.І. Настюк, Б.Й. Тищик. – Львів : Світ, 1996. – С. 88-96.
45. Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch (далі – ABGB) für die deutschen Erbländer der Oesterreichischen Monarchie. – Teil 1–3. – Wien: k. k. Hof- und Staats-Druckerey, 1811. – 760 s.

Думич Христина Михайлівна

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ І ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ КОДИФІКАЦІЇ АВСТРИЙСЬКОГО ЦИВІЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У ХІХ СТ.

У статті проаналізовано соціально-політичні і правові передумови кодифікації австрійського цивільно-процесуального законодавства у ХІХ ст. Значна увага зосереджена на характеристиці проектів кодифікаційних актів у галузі цивільного процесуального права.

Ключові слова: кодифікація, цивільне процесуальне законодавство, цивільний процес, Галичина, Австрійська імперія.

Думич Кристина Михайловна

СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ И ПРАВОВЫЕ ПРЕДПОСЫЛКИ КОДИФИКАЦИИ АВСТРИЙСКОГО ГРАЖДАНСКО-ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В ХІХ В.

В статье проанализированы социально-политические и правовые предпосылки кодификации австрийского гражданского-процессуального законодательства в ХІХ в. Значительное внимание сосредоточено на характеристике проектов кодификационных актов в области гражданского процессуального права.

Ключевые слова: кодификация, гражданское процессуальное законодательство, гражданский процесс, Галичина, Австрийская империя.

Dumych Khrystyna Mykhailivna

SOCIO-POLITICAL AND LEGAL PREREQUISITES CODIFICATION AUSTRIAN CIVIL PROCEDURAL LAW IN THE NINETEENTH CENTURY

The article analyzes the socio-political and legal prerequisites codification Austrian civil procedural law in the nineteenth century. Much attention is focused on the characteristics of projects of codification instruments in the field of civil procedural law.

Key words: codification, civil procedural law, civil procedure, Galicia, Austrian Empire.